

O početku in zgodovini beležniške naprave.

Studija dra. Vladimira Pappafave, odvetnika v Zadru.

(Dalje.)

Nasprotno so tabulariji, kateri so bili ustanovljeni pod Markom Avrelijem, „civitatum et provinciarum rationes tractabant.“ (V. Gothofred. ad tit. 4, lib. II. Cod. Theod.) Oni so bili osobito poklicani za upravo davkov, pisanje hipotečnih knjig (tabularia civitatum), itd. (Gothofredus ad Leg. 3 Cod. Theod. De Decur.). Natančnost, s katero so izvrševali te naloge in pisali te knjige, pridobila jim je veliko zaupanje mej narodom, kateri se je včasih nanje obračal za sestavljanje pravnih listin, v kar so v nekaterih slučajih bili po zakonu pooblašteni kakor na primer, kedar jedna stranka ni bila večča pisanja, ali kedar je kak slepec hotel razpolagati o svoji imovini, ali kedar so se napravljale zastavne pogodbe, itd.

Tabulariji razlikovali so se v tem od tabelijonov, da so bili javni sluge: „erant servi civitatis aut rei publicae“ (Cujacchio, loc. cit.) . . . „erant servi publici, pravi Peretius (loc. cit.), rei publicae et fisco adscripti et deputati ad rationes conficiendas et supputandas.“ Z zakonom 3 cod. de tab. bilo je ustanovljeno, da morejo v to službi biti vsprejeti le slobodni ljudje. „Generali lege sancimus, ut sive solidis provinciis, sive singulis civitatibus, necessarii fuerint tabularii, liberi homines ordinentur, neque ulli deinceps ad hoc officium patescat aditus qui sit obnoxius servituti, sed et si quis dominorum servum suum sive colonum chartas publicas ageret permiserit (consensum enim, non ignorantiam volumus obligari), ipsum quidem, in quantum interfuerit publicae utilitati, pro ratiociniis, quae servo sive colono agente tractata sunt, obnoxium altineri, servum autem competentibus affectum verberibus fisco addici. In

praeteritum quoque decernimus, cura dominorum praesentari eos qui ratiocinia tractaverint, quorum interfuit ab initio providere, ne publicis actibus privata servitia immiscerentur, ut temporis sui quisque rationem positus in quaestione depromat.“ (Cod. Theod. VIII, 2, 5; Cod. X, 69, 3).

Cesarja Arkadij in Honorij počastila sta tabelijonski stan (beležništvo) s tem, da sta ga uvrstila med občinske čine (L. ult. D. De municip. et honor.); a dolžan je bil vsaki pošten in razsodni meščan, da ga izvršuje, kakor one poslednje, brezplačno. Ker je pa bil ta poklic združen z velikim trudom in z zamudo časa, dogajalo se je včasih, da so se nekateri meščani trudili, da bi se ga oteli ali se ga oprostili s tem, da so stopili v vojake ali mej častnike imperatorskega doma; ker je vsled tega nastala resna neprilika, rešila sta se tega najprvo car Konstantin in za njim cesarja Konstancij in Konstant, da so se temu zoperstavili z zakoni 18 in 20 Cod. de Dec. et fil. cor.

Tabelijoni bili so pri Rimljanih zelo uglednega stanu in Suida nam je opisuje kot „vires fide et virtute conspicui.“

Tudi cesarja Lev I. in Justinijan I. obračala sta svojo skrb na tabelijonski stan in ga povzdignila v veliko važnost in ugled.

Tabelijoni bili so zasebna korporacija, kateri je stal na čelu jeden predsednik imenovan *primicerius* (quasi primus in cera), in iz korporacije izbirali so se kolegijalno ostali tabelijoni znani radi svojega poštenja in izvežbani v pismu in govoru. „Certum“ pravi Cujaccio, znan prvak historijske šole, „certum tabellionum corpus sub primicerio, a quo ex collegii sententia tabelliones quique creabantur non nisi homines probae fidei et scribendi loquendique peritissimi (Ad Lib. X. Cod. et Exposit. Nov. 44, vol. II, col. gob E et 1092 D).

Volitev tabelijonov oglasiti se je morala najprej mestnemu prefektu. Dotični kandidat priti je moral predenj v svečani togi in tam morali so tabelijoni — volilci priseči, da jih na to volitev ni navedla niti preširnost, niti podmitljivost niti kak drug zaseben interes. Ko so tako prisegli, sledilo je imenovanje kandidata in prefekt vročil mu je prstan s ploščo, podobno pečatu, da bi se ga posluževal pri pismih, katera bi imel sestavljati.

Tabelijoni imeli so svoja sodišča ali urade po javnih mestnih trgih in tu namestil jih je svečanim načinom predsednik davkov ali mestni prefekt.

Oni napisavali so s skrajšanim zlogom pred svedoci dogovorjene članke svojih listin in sicer v matico imenovano s *cheda* (*Isidorus*, lib. VI, cap. XIV), iz katere so pozneje prepisavali na čisto in to se je imenovalo: „*in purum seu in mundum instrumenta redigere*“ ali z drugimi besedami „*completio contractus*.“

Listine „*in purum et mundum redacti*“ prečitali so se na to svedokom, kateri so jih podpisali in za njim dodala se je formula: „*post roboratam a testibus traditam complivi et absolvi*,“ ravno tako podpisal se je tabelijon in udaril na njo svoj uradni pečat.

Listina ni bila obvezna, niti se ni zmatrala kot dovršena, dokler ni bila prepisana na čisto in ni dobila podpisov strank, kar se razvidi iz zakona *contractus* v Kodeksu *de fide instr.*

Vsaka listina začeti je morala s pozivom imena Božjega, naznačenjem imena cesarjevega in leta njegovega vladarstva ter časa, katerega se je listina sestavila in sicer po mesecu, dnevu in po redovni številki.

Opomnimo mimogredé, da se je številka ponavljala vsakih petnajst let, katero je začelo pri Rimljanih s prvim januarjem in pri Grkih s prvim septembrom. Prvo izmed teh petnajst let naznačili so s prvo številko, drugo z drugo številko in tako naprej do petnajstega leta, za katerim se je številka ponovila. Številka je delo cesarja Avgusta, kateri je razdelil rimske pokrajine v tri dele, da bi mu vsakih petnajst let plačale davek, in naznanil in zapovedal, katera izmed njih bode vsako leto plačala tri davke javnim pobiračem, in ker je bila ta naredba izdana tri leta pred Kristusovim rojstvom, treba bi bilo deliti, da bi se izvedelo, katera številka je v veljavi, s petnajst in dodati tri in ona številka, katera je nadkriljevala petnajst, odgovarjala bi vladajoči številki.

„*Si per quindenos Domini diviseris annos
His tribus adjectis indictio certa notatur.*“

Cesar Justinijan izdal je s svojo Novelo 44 nekoliko modrih odredb v pogledu beležniške naprave.

Le-ta odredil je, da nobeden tabelijon ne sme poslati v svrhu sestavljanja pravnih listin svojega namestnika ali kake druge sebi podrejene osebe, in da take osebe ne morejo sestavljati strankam listin razun v njegovi navzočnosti. Ravno tako je odredil, da tabelijonom ni dovoljeno, prepisavati listine, katere so sestavili, na papir različen od onega, katerega so se posluževali pri sestavljanju matice, imenovane, kakor se je že reklo, scheda. Na običajnem papirju bil je na čelu ali pri dnu prve strani pritisnen kolek, kateri se je imenoval protokol (πρωτοκόλλον)¹⁾ in katerega je bilo zabranjeno odtrgati.

Na njem zabeležilo se je ime tako imenovanega comes sacrarum largitionum²⁾, kateri je nadzoroval pripravljanje papirja, potem dan, mesec in leto, katerega se je papir izgotovil . . . . „Ut tabelliones non in alia charta scribant documenta, nisi in illa, quae in initio (quod vocatur protokolum) per tempora gloriosissimi Comitis sacrarum nostrarum largitionum habent appellationem; et tempus, quo charta facta est, . . . et ut protokolum non incidant sed insertum relinquunt . . . . idioque licet aliqua sit charta (nam et hoc sancimus) habens protocollum non ita conscriptum, sed aliam quamdam scripturam gerens, neque illam suscipiant, tam quam adulteram, et ad talia non opportunam; sed in sola tali charta, qualem dudum diximus, documenta scribant,“ (Nov. 44, Cap. 2). Protokol ni bil, kakor so nekateri trdili, neka vrsta indirektnih davkov, ampak sredstvo namenjeno, da ovira ponarejevanje, kakor se to jasno razvidi iz vzroka, kateri je bil povod njegovi ustanovitvi . . . . „novimus enim multas falsitates et talibus chartis ostensas, et prius et nunc . . . non dare occasionem quibusdam falsitatem

¹⁾ Gledé filologiskega in zgodovinskega izvira besede protokol glej: Eschriche, Diccionario sazonado de Legislation y Jurisprudencia, in Morcillo y Leon, Manual de teoria y práctica notarial st. 112.

²⁾ Comes sacrarum largitionum, kateri se je ustanovil v drugi polovici četrtega stoletja z nekim ukazom cesarja Dijoklecijana, bilo je ono, kar bi se reklo procurator fisci ali upravitelj državne blagajnice (fiscus). Glej: Marquardt, Römische Staatsverwaltung, V, II, str. 298—300.

committere itd.“ Cujaccio veli v tem pogledu: „Ut hodie chartae habent notam aliquam, ex qua dignoscitur quis eam chartam preparaverit, ita habebant olim chartae brevem adnotationem, quae declarabat quo comite largitionum (sub ejus cura erant chartariae), quo tempore at a quo preparatae fuissent chartae. — Ex eo arguebatur saepe falsitas, sicut Lutetiae audivi accidisse, ut Senatus suspectum chirografum ex die in eo adscripto, quo nondum ejus notae charta ulla erat in rerum natura, certissimo argumento, quasi falsum improbaret. Et hac ratione Justinianus non vult in chartis abscindi protocolla.“

Ker si je bil Justinijan bolj v svesti o važnosti tabelijonskega stanu nego so to bili njegovi predniki, zahteval je, da so bili tabelijoni izvežbani tudi v pravoznanstvu (Nov. 66, cap. I, et nota 24 Gothof).

Odredil je dalje, da se njihovi namestniki in pomočniki ne bodo mogli imenovati več v sporazumu z *magister census „gestis solemniter celebratis“* (Nov. 44, cap. I, § 4); dal je tabelijonom oblast, da se podpisujejo v imenu svojih namestnikov (Nov. 73, cap. VII, § 1); odredil je, da morajo prisostvovati pri sestavljanji inventarjev (L. 22, § 2, *Cod. de iure delib.*); da morajo podpisovati prijave, učinjene z namenom, da se prekini zastaranje, v krajih, kjer ni sodnikov (Nov. 73, cap. VII, § 1), in je zapretil z kaznijo onim tabelijonom, kateri bi sestavljali poslednje volje (oporoke), ne da bi se držali izrecnih izjav oporočnikovih (L. 29, *infin. de her. inst.*).

Pisatelji niso soglasni o dokazni moči, katero so pri Rimljanih uživale tabelijonske listine.

Nekateri trde, da so to bile proste privatne listine, namenjene jedino, da podpro izrek svedokov, kateri bi izpovedali o njihovem sklepu in da so se jedino v slučajih smrti tabelijona in svedokov, ali kedar se poslednji iz katerega koli razloga niso mogli zaslišati, ti spisi zmatrali kot „*documenta ex se ipsis credibilia.*“

Drugi med njimi Godelinus (*De iure novissimo*, lib. 4, c. 2) in Cujaccio (v Nov. 78, cap. I, pol. 524 izd. Fabrotova) mislijo, da so one imele dotlej vrednost kot prosta privatna pisma, dokler jih ni pred svedoki v svoje roke prejel *censualis*, *apparitor*

*censualis, magister census*¹⁾ ali v obče kateri uradnik, odrejen, da jim podeli verodostojnost s tem, da je udaril nanje javni pečat in prepisal je *ad acta*, to je v določene registre (in publica monumenta). V potrdilo tega navajajo zakon 6, Cod. de re iudicata: „*Gesta quae translata sunt in publica monumenta habent firmitatem perpetuam.*“

Drugi slednjič, med njimi Conti trdijo, in kakor se nam dozdeva na jačem temelji, da so taki tabelijonski spisi, samo da so se izvršile neke formalnosti uživali polno verodostojnost pred sodiščem, kakor se to očitno razvidi iz Const. 17, Cod. de fide instrum. VI, 21, katera je imela sledeče odredbe:

„*Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari non est necessarium: dationis etiam arrharum vel alterius cujuscumque causae, quas tamen in scriptis fieri placuit; transactionum etiam, quas in instrumentis recipi convenit, non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata, et si per tabellionem conscribantur (instrumenta), etiam ab ipso completa et postremo a partibus absoluta sint: ut nulli liceat prius, quam haec ita praecesserint, vel a scheda conscripta (licet litteras unius partis vel ambarum habeat) vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum vel absolutum, aliquod jus sibi ex eodem contractu et transactione vindicare; adeo ut nec illud in hujusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponatur, vel contractum venditionis perficere, vel id quod emptoris interest ei persolvere.*“

Med tem, ko se more z neko gotovostjo trditi, da so tabelijonske listine imele dokazno moč za svojo vsebino, zopet ni sumnje, da jim je manjkal oni dovršeni karakter verodostojnosti, kateri se zahteva od spisa, da zadobi izvršilno moč.

Omenili smo preje, da so se v četrtem in petem stoletju uradniki cesarske pisarne razlikovali z imenom *notarii*. Tu

¹⁾ Z nazivom *censualis, apparitor censualis, magister census* zaznamoval se je za prvih štirih stoletjih rimskega cesarstva uradnik, namenjen, da sestavlja davčne zapisnike, kateri uradnik je imel v prvem in drugem stoletju naslov *a libellis et censibus, magister a libellis, magister a censibus*. Primerjaj: Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, II. knj. str. 208.

nam je treba dodati, da so tudi oni, kakor tudi tabelijoni, bili posebna korporacija imenovana *militia*. Načeloval jej je *primicerius*, kateri je moral voditi register, imenovan *lateralculum*, kamor so se vpisavale vse državne in vojaške službe in njihove plače. Dalje je treba tudi omeniti takozvane *tribuni notariorum*, kateri so poslovali kot prvi cesarski tajniki. O njih pravi neka konstitucija cesarja Zemona (Const. 1. Cod. Just. De Prim. Secund. et Nov. XII, 7) da: „... gloriosis obsequiis nonnihil Reipublicae commoditatis afferunt et decoris...“ Vrh tega nahajamo tudi takozvane *notarii militantes*, kateri so bili nekako vojni komisarji, pa *notarii praetoriani*, to je uradniki dodeljeni uradu pretorskega prefekta; *notarii frumenti*, dodeljeni prefektu za živež, *notarii decurionum*, kateri so sestavljali knjige o davku; *notarii scriptuarii*, kateri so imeli nalog, da so nadzorovali vzdrževanje imen mest in pokrajin. Nahajamo tudi še množino drugih beležnikov, kateri so se zvali z grškimi imeni, kakor n. pr. *symbolographi*, *hypomnematographi*, *mediogrammatei*, *grammatophilaces* itd.

Tudi v duhovniškem stanu, počenši od prvih časov krščanske vere, nahajamo neko vrsto uradnikov, kateri so se imenovali beležniki. Bili so to posebno *notarii regionarii*, katere je ustanovil leta 98. papež Klement, ter je poslal po vseh sedem cerkvenih pokrajinah z nalogom, da sprejemajo spise mučenikov, da pripravljajo narodu procesije, molilne obhode itd.; potem beležniki cerkvenega blaga, imenovani tudi *scriniarii*, in *protonotarii apostolici*, ustanovljeni po papežu Juliji prvem v prvi polovici četrtega stoletja. Njih nasledniki imenovali so se *participanti*, kedar so uživali neke pravice, kakor na primer pravico do jednega dela taks, katere je bilo plačevati rimski pisarni za njene odpravke, in *non participanti*, kedar so imeli ta naslov samo kot častni naslov.

Tu naj sledi formula, s katero so pričenjali odloki o imenovanju apostolskih beležnikov:

„*Collegium protonotariorum SS. D. N. Papae et S. Sedis apostolicae, de numero participantium romanae Curiae.*“

Venerabili viro cuicumque in dignitate ecclesiastica constituto, cui praesentes nostrae litterae, extra tamen urbis districtum, praesentabuntur, salutem in Domino sempiternam.“

V šestem stoletju so preje omenjeni uradniki papeške pisarne in drugih cerkvenih uradov, imenovani beležniki (s katerim imenom so se v prejšnjih časih imenovali po iztoku uradniki cesarske pisarne) tvorili korporacijo, imenovano schola, kateri je načeloval primicerius in njemu na strani stal je secundicerius. Jedno kakor drugo dostojanstvo spadalo je med najvišje in najvažnije duhovniške časti.

Tabelijoni opravljali so tudi nadalje isto službo, kakor za časa cesarstva: bili so občinstvu na uslugo za sestavljanje listin, toda niso imeli stanovskega značaja. Njihovi spisi imeli so zopet jednako dokazno moč kakor pod Justinijanom.

Tudi v tej dobi so tabelijoni, imenovani tudi forenses, ammannuenses, cancellarii, tvorili korporacijo, koje predstojnik se je imenoval mesto primicerius, prototabellio, pa tudi consul, proconsul, massarius, gastaldionis ali castaldionis in v trinajstem veku major.

Po osmem stoletju, pravi Conti (Commentario della legge sul notariato italiano, knj. I, st. 31), pretopila sta se tabelijon in beležnik v jedno samo osebo, jeden sam stan; notarius je ob jednem tudi tabellio. Tedaj ni bilo več zasebnega tabelijona in z beležnikom stopa v življenje javni uradnik; med tem ko tabelijon ni imel nobenega svojstva javnega činovnika, obrazuje se v beležniku notar, kakoršnega mislimo danes, namreč človek, kateri uživa javno poverenje, oni, kateri s svojo častjo podaje spisom oni karakter avtentičnosti, kateri treba, da postanejo izvršilni.

Ona važna reforma pripisuje se Karolu Velikemu, stvaritelju mnogih modrih ustanov, nanašajočih se na beležništvo.

Le-ta je odredil, da morajo beležniške listine imeti isti značaj, isto moč in iste posledice, kakor rabsodbe brez priziva.

Svest si koristi dotične ustanove, naročil je svojim odposlancem (missi regii), da ustanove povsod beležniške. Odposlanci, ali ti knezi predlagali so narodu beležniške na pokrajinskih zborih, a narod jih je imenoval, kakor je imenoval podkneze, odvetnike itd. Odredil je tudi v jednem kapitularu z leta 805., da morajo tudi biskupi, knezi in opati imeti svojega beležnika: *Unus quisque Episcopus et Abas, et singuli Comites suum notarium habeant* (Cap. III).

Razven, da so beležniki sestavljali listine, prisostvovali so tudi svečanim razpravam sodišč, katera so odgovarjala dekurijonom starinskih municipij in katerim razpravam so predsedovali knezi ali cesarski odposlanci. Naloga beležnikov je bila, da beležijo razsodila in ostale spise, katere so običajno podpisovali s formulo: „Ego N. Notarius ex jussione N. comitis et missi et admonitione praedictorum iudicum pro securitate et firmitate scripsi.“

Praunuk Karola Velikega, Lotarij I., določil je razven tega, da je izdal nekatere odloke, nanašajoče se na beležnike, nagrado, katera jim pripada, namreč: „*dimidia libra argenti de maioribus scriptis, de minoribus infra dimidiam libram, quantum rei assimilari possit, et iudicibus rectum videatur.*“ Gledé bolnikov in sirot ustanovil je, da „*in providentia comitissit, ut nequam inde aliquid ab eis recipiant.*“

Neprestani boji, književna zastaja, glupost in surovost, kateri sta kraljevali v fevdalnih časih, bile so vzrok, da je v oni žalostni dobi beležništvo vršil skoro jedini duhovniški stan, ker se je le-ta bavil ponajveč, in morda jedini z nauki, in radi tega je tako malo starinskih listin prišlo do nas. Med onimi zaslužijo osobito, da se omenijo prastare listine na papiru z leta 471. in 491., katere je izdal Mabillon v svojem delu *De re diplomatica* (Parisiis, 1709); z leta 540. in 572., katerih se spominja Fumagalli v prvi knjigi svojih „*Istituzioni diplomatiche*“ (Milano, 1802); listine na papiru iz petega in šestega veka, katere navaja Maffei; jeden pergamen z leta 713. v neki darovščini cerkve sv. Petra v Luki in drugi z leta 812., na katerem je zapisana rzsodba nekega spora med Karolom Velikim in samostanom sv. Vartolomija v Pistoji.

Od trinajstega stoletja urejeno je bilo v mnogih italijanskih mestih beležništvo po posebnih statutih pojedinih mest. To opaža se v XIII. veku v Nici in v Raveni in isto tako v Paviji, kjer so se beležniški statuti sestavili l. 1595.; v XIV. veku v Montechiaru in v Piacenzi, a v naslednjem veku v Rimu, Bolonji, Feltru, Padovi, Veroni in Bellunu, a leta 1539. tudi v Luki, v katerem statutu je bilo določeno, da vsaki javni urad, bodisi upravni, bodisi sodni, mora imeti svoje beležnike, koji „*teneantur et debeant*

fideliter scribere, et in libro ponere et transferre feriatim et successive omnia et singula acta, quae in dicta curia quomodolibet tractarentur“ in onim jedino „plenam probationem credebatur“.

Po pravilih, utrjenih v teh statutih, so se mogli imenovati za beležnike samo ljudje čestiti, pošteni in zakonskega rodu. Prosilec podvreči se je moral izpitu o sposobnosti ter položiti prisego, obetajoč v ostalem tudi, da bode sestavljal listine na novem in neostrganem papirji . . . „non facient instrumenta in papyro, nec in charta veteri et abrasa, sed in membrana munda et nova“. Na to so ga namestili svečano v njegov stan „per pennam et calamarium“ (čudimo se krasni latinščini!) z besedami „accipe potestatem condendi chartas publicas secundum leges et bonos mores“ (primerjaj: Muratori, Antiquitates italicæ maedii aevi post declinationem romani imperii, ad annum 1500 vol. I, Diss. XII, p. 122.

Vsak beležnik pripadati je moral jednemu collegium notariorum. Člani takih zborov imenovali so se socii ali fratres, a njihovi predstojniki rectores. Poslednji izvrševali so nadzorovanje, katero je pripadalo tudi nekim javnim oblastvom, nad uradnim poslovanjem pojedinih članov, pazili so, da so se dobro hranili spisi umrlih beležnikov in odmerovali beležniške nagrade. Vsak zbor imel je pravico, da sestavi svoj statut in da zabrani izvrševanje beležništva v mestu svojega sedeža vsakemu beležniku, kateri ni pripadal zboru.

Od najstarejšega veka naprej nahajamo na beležniških listinah naznačenje dneva ne po letih vladarjevih, nego po krščanskih letnicah in sicer s formulo: „ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi“ ali „a Christi nativitate“, ali tudi „Dominicae incarnationis“.

Običaj rabe latinskega jezika v beležniških spisih vzdržal se je v Italiji do poslednjih časov, med tem, ko so se na Angleškem, Francoskem, Španskem in v Portugaliji že v trinajstem stoletju počeli rabiti pri sestavljanju takih spisov odnosi narodni jeziki.

(Konec prihodnjšč.)

